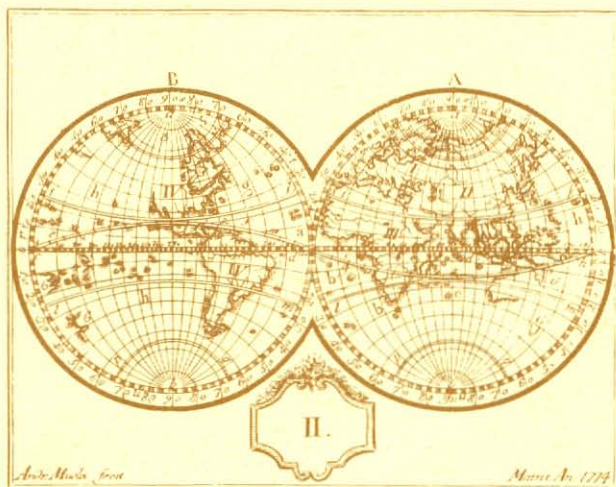

UNIVERSITAT AUTÒNOMA
DE BARCELONA

DOCTORS HONORIS CAUSA

PAU VILA I DINARÈS
JOSEP FERRATER I MORA

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
Servei de Biblioteques

1500141831

, 21 de novembre de 1979

UNIVERSITAT AUTÒNOMA
DE BARCELONA

PAU VILA I DINARÈS
JOSEP FERRATER I MORA
DOCTORS HONORIS CAUSA

*Discursos llegits en l'acte
d'investidura, celebrat a
Sabadell el dia 21 de novembre
de l'any 1979, a l'Escola
Universitaria d'Estudis
Empresarials.*

R. 105.736

UNIVERSITAT AUTÒNOMA
DE BARCELONA

PAU VILA I DIBARÉS
JOSEP TERRATERRA I MORA
DOCTOR EN CIÈNCIES

EDITAT I IMPRÉS

PEL SERVEI DE PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA
DE BARCELONA. Bellaterra (Barcelona)

Dipòsit Legal B-38641-1979. Printed in Spain.

LLIÇÓ INTRODUCTÒRIA

SOBRE

PAU VILA I DINARÈS
BREU CRONOLOGIA BIOGRÀFICA

PER

ENRIC LLUCH

Pau Vila nasqué a Sabadell, al Vallès, el dia 29 de juny de l'any 1881. Els seus pares eren treballadors del ram tèxtil: això el dugué aviat a Alcoi, al País Valencià, i a Terrassa. Aquí començà els estudis primaris en una escola laica, d'on passà a la de l'«Ateneu Obrer». Als onze anys cursà el primer any de batxillerat, però abans d'acabar-lo es posà a treballar al costat del seu pare com a teixidor de roba. Fins als 21 anys practicà aquest ofici, complementant la feina amb estudis nocturns a l'Escola d'Arts i Oficis. Familiaritzat amb cercles anarquitzants, lector de les col·leccions de l'editorial Sempere de València, de *Terra i Llibertat*, etc. comença la seva formació autodidàctica. La seva vocació docent, i no pas la seva preparació, el mou a organitzar una escola nocturna per a obrers ja a Barcelona l'any 1901, a exercir de mestre a l'Ateneu Obrer de Badalona l'any 1902, a la direcció de l'escola del Foment Martinenc, que li oferí Ferrer Guàrdia, el mateix any, i a la direcció de l'escola del Centre Republicà Democràtic Federalista, des de l'any 1903, que l'any 1905 convertí en Escola Horaciana, famosa en la història de la

renovació pedagògica a Catalunya, i que dirigí fins a l'any 1912.

En 1912-1913 és el primer diplomant a l'*École des Sciences de l'Education*, Institut J. J. Rousseau de Ginebra, on anà amb una pensió de la Junta d'Estudis de Madrid. Reprèn la seva carrera pedagògica l'any 1914 com a director del Nou Col·legi Mont d'Or. L'any 1915, per recomanació de Rafael Altamira, passa a Bogotà per a assumir la direcció del *Gimnasio Moderno*, tot just fundat, que reorganitza i dirigeix durant tres cursos.

Acomplerta la seva missió, torna a Catalunya l'any 1918 on és secretari de l'Escola del Treball, centre nocturn de formació tècnica per a obrers que formava part del complex de la Universitat Industrial de la Mancomunitat de Catalunya.

L'any 1920 trobem Pau Vila de professor de Geografia Humana en els Estudis Normals de la Mancomunitat. És el signe de la seva incorporació decidida a l'ensenyament i després a la investigació en el terreny de la geografia. Cert que en l'etapa anterior de pedagog solia reservar-se els ensenyaments d'història i de geografia i ens consta la utilització dels textos d'Elisée Reclus en les classes de l'Escola Horaciana. És, però, a partir de l'any 1920 quan el Pau Vila mestre es dobla de geògraf. L'any 1922 roman un breu període a Grenoble, on assisteix a un curs intensiu a l'*Institut de Géographie Alpine* que dirigia Raoul Blanchard.

Amb el desmantellament de l'obra educativa de la Mancomunitat i amb el xovinista «Affaire Dwelshauvers», fets, tots dos, provocats per la Primera Dictadura, s'aixopluga a la Mútua Escolar Blanquerna d'Alexandre Galí com a director de l'Acadèmia Monturiol d'estudis de batxillerat, l'any 1924. Simultàniament es responsabilitza de l'edició en llengua castellana de la Geografia Universal Paul Vidal de la Blache i Lucien Gallois i comença la col·lecció de geografia de l'Editorial Barcino.

L'any 1926 publica la seva monografia comarcal *La Cerdanya*, que sol considerar-se la primera pedra en els estudis geogràfics de l'escola catalana contemporània i com a tal fou commemorat el seu cinquantenari l'any 1976 per la Societat Catalana de Geografia. Des de l'any 1929 fins a l'any 1935 apareixen els nou petits volums del *Resum de geografia de Catalunya*, aplicació a les terres del Principat, de la Franja de Ponent, i de la Catalunya Nord de la metodologia de l'escola de Vidal de la Blache.

L'any 1931 és nomenat professor de geografia de l'Escola Normal de la Generalitat i de geografia econòmica a la Institució d'Estudis Comercials. L'any 1932 professa la càtedra de geografia dels Estudis Universitaris Catalans.

El restabliment de la Generalitat de Catalunya l'any 1931, amb la desaparició de les províncies instaurades l'any 1833, posà en descobert una antiga reivindicació del moviment cultural i polític català: una nova divisió territorial. De la ponència que a aquests efectes es constituí, primer sota la presidència del conseller de Cultura del govern català, després del d'Economia, Pau Vila fou designat vice-president. Els treballs de la ponència, publicats l'any 1933, introduïren criteris simples i innovadors al mateix temps, en l'antic debat comarcalista. Els avatars de la vida civil a Catalunya i a tota la República Espanyola no permeteren atènyer la implantació de la divisió en nou regions o vegueries i en trenta-vuit comarques fins a la ruptura política i social de juliol de l'any 1936 amb el triomf de les forces populars. Dos decrets de la Generalitat, l'agost i el desembre de l'any 1936, donaven vigència a la nova divisió territorial amb el propòsit de proporcionar no tan sols un simple marc administratiu sinó l'adequat suport territorial a la nova economia col·lectivista i planificada.

El dia 31 de gener de l'any 1939, després de la desfeta de les forces republicanes de Catalunya, Pau Vila, com la quasi totalitat de geògrafs i intel·lectual catalans en general, es refugià a França.

El mateix any 1939 és nomenat catedràtic de Geografia de Colòmbia a l'Escola Normal Superior i a l'Institut Pedagògic Nacional, tots dos de Bogotà, per conveni amb el Ministeri d'Educació d'aquella república. L'any 1945 formava part de la Comissió que elaborà els programes de geografia per als sis cursos del batxillerat colombià. El mateix any dóna a les premses una *Nueva Geografía de Colombia*, que representava una renovació metodològica en el tractament geogràfic d'aquell país.

Dels anys 1947 a 1962 roman a Veneçuela contractat pel ministeri d'Educació per als ensenyaments de geografia i la direcció del departament de geografia i història a l'*Instituto Pedagógico de Caracas*. L'any 1950 el govern veneçolà el nomena cap dels treballs per a elaborar una moderna geografia de Veneçuela, que duu a terme amb els seus deixebles: el volum primer apareix l'any 1960; el segon l'any 1965. L'obra guanyà el Premi Atwood 1961 concedit a Buenos Aires per l'*Instituto Panamericano de Geografía e Historia* a la millor obra geogràfica publicada en el continent en un període de deu anys.

Els ministeris d'Educació o, oportunament, de Relacions Exteriors de Veneçuela comissionaren reiteradament Pau Vila en missions científiques: *Primera Conferencia Meteorológica Nacional* (Maracay, 1948); *Comisión redactora de los programas de Geografía e Historia en la enseñanza secundaria* (1955); *Asamblea General del Instituto Panamericano* (México, 1955); *Seminario Regional de Educación de América Latina* (Caracas, 1948).

Participà assíduament en els treballs de l'*Asociación para el Avance de las Ciencias*. Presentà comunicacions a les convencions anuals des de l'any 1954 i fou coordinador de la Secció de Geografia de l'entitat.

Participà i presentà comunicacions en els Congressos de la Unió Geogràfica Internacional, com a representant de la Generalitat de Catalunya (París, 1931; Varsòvia, 1934; Amsterdam, 1938) i després del Govern veneçolà (Rio de Janeiro, 1956; Washington, 1952; Estocolm, 1959).

Des de l'any 1961, jubilat per la República de Veneçuela, no cessa en la seva activitat. Acaba el seu exili i alterna els seus treballs, un semestre a Caracas i l'altre a Barcelona, i participant intensament, personalment o incitant els seus deixebles, en la vida científica d'aquell país i del nostre. El sojorn anual a Veneçuela, l'ha fet fins al darrer any 1978, quan li faltava poc per complir els 97 anys. En aquesta llarga etapa dels dos semestres publicà una biografia del fundador de la Barcelona veneçolana, Joan Orpí (1967), i s'incorporà al Consell de Redacció de la *Geografia de Catalunya* dirigida per Lluís Solé i Sabarís, a la qual contribuí amb una nova monografia sobre *La Cerdanya* i un treball sobre geografia urbana de Barcelona, que amplià després en l'obra *Barcelona i la seva rodalia al llarg dels temps* (1974, en col.laboració amb Lluís Casassas i Simó). En aquest mateix període ha visitat Guatemala, mogut per l'interès envers els vestigis de la civilització maia. Intervingué assíduament en les tasques de l'Àmbit VIII d'Ordenació del Territori del Congrés de Cultura Catalana. Membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans en la Secció de Ciències Socials és, a més, el seu representant a la Societat Catalana de Geografia (filial de l'Institut), que ell fundà l'any 1935 i de la qual fou elegit primer president.

En el present any 1979 prepara uns treballs de geohistòria de Veneçuela basats en els quaderns de visita pastoral del bisbe Martí de Caracas, la biografia del qual redacta paral·lelament.

L'any 1971, el president de Veneçuela li imposà la condecoració de l'«Orden de Andrés Bello». L'any 1976 fou designat Professor Honorari de la «Universidad Central de Venezuela». El mateix any rebé el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.

El teixidor, el pedagog, el geògraf, el català, el veneçolà, el ciutadà, l'home ... totes aquestes facetes aporta avui el doctorand a la universitat de Catalunya. Aquesta s'honora de comptar ja formalment entre els seus membres aquest «guia extraordinàriament sensible a les realitats humanes», si adoptem la definició escaient que Pierre Vilar va aplicar al nou doctor.

Cenyint-nos a la geografia, després dels treballs de Josep Iglésies, Montserrat Albet, Lluís Casassas, Montserrat Galera i d'altres, el balanç és prou clar: sense cap desconsideració envers els esforços i les realitzacions d'un Emili Huguet del Villar, d'un Joan Palau Vera, d'un Pere Blasi o d'un Miquel Santaló, no sembla agosarat d'afirmar que en la història contemporània de la geografia humana a Catalunya és l'homenatjat d'aquest vespre qui parteix el temps, qui encén el foc nou. El mestre de mestres Alexandre Galfí expressava ja aquest parer en un text de l'any 1935, en què al·ludia alhora amb discreció gentil determinades suficiències academicistes. Es el text que retriarem literalment a continuació: «De quina manera Pau Vila, sense cap antecedent, a part de les intuïcions d'en Palau, ha pogut endevinar el seu camí i arribar a capgirar entre nosaltres la visió de la geografia? No teníem mètode, no teníem lèxic, no teníem cap dels elements a base dels quals crear una ciència i avui tot això ha entrat en camí d'un assoliment definitiu. N'hi ha prou amb llegir una publicació moderna de geografia i de comparar-la amb

els llibres amb els quals vam ésser ensenyats. I no tenim dret a demanar més. No podem fer el retret que Pau Vila i algun dels seus companys més destacats no hagi passat per la universitat. Potser millor per ell i per nosaltres. Emmotllat per la pseudo-ciència d'una universitat anquilosada, no hauríem tingut geografia, puix la gran tragèdia nostra és o, si voleu, ha estat fins ara, que les institucions de formació hagin hagut de desvetllar la temença que poguessin ésser instruments d'ofegament d'iniciatives o de mutilació de capacitats.»

Tant de bo que aquests retrets de Galí no siguin aplicables als centres universitaris que a hores d'ara conreen o ensenyen la geografia dins l'àmbit espacial de la nostra cultura, de Perpinyà a Alacant i de Ciutat de Mallorca a Lleida.

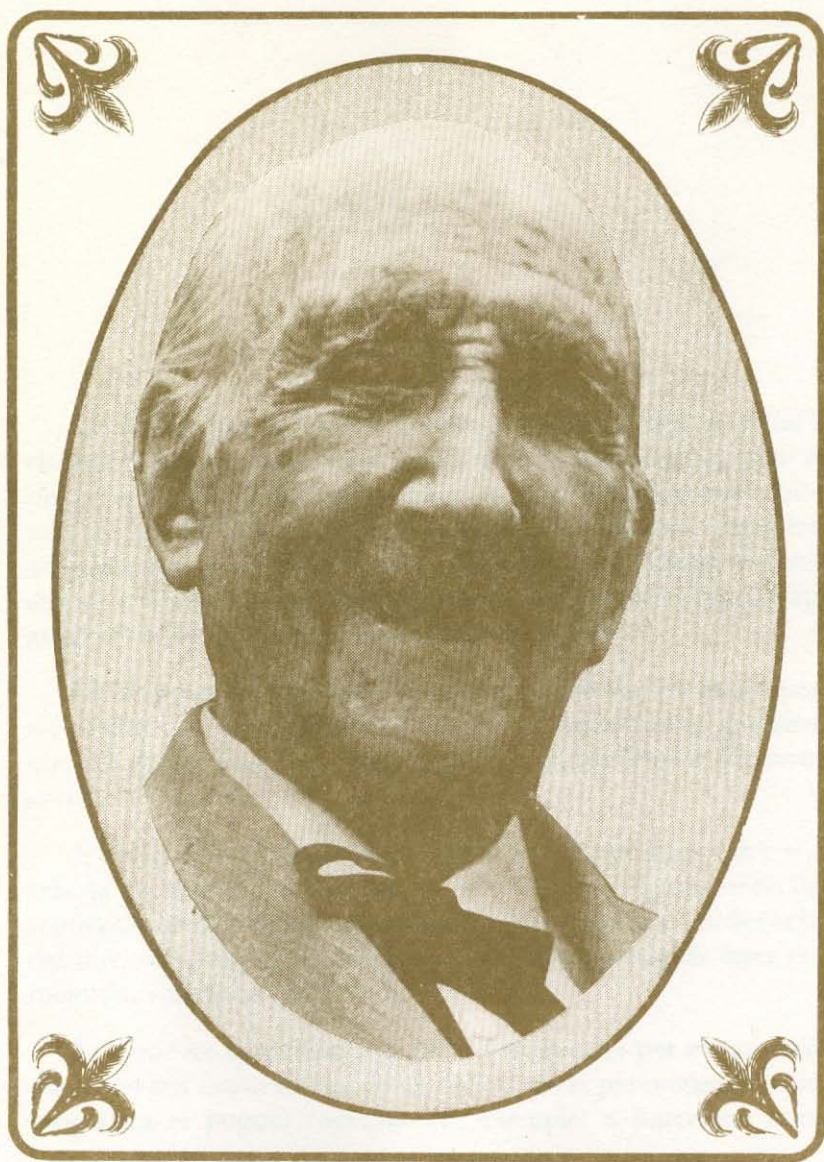
Enric Lluch

CONSIDERACIONS
D'UN GEÒGRAF

PER

PAU VILA I DINARÈS

En el món d'avui, revoltat pel desconcert de la crisi mundial i els problemes que comporta en el camp de les ciències, poso a prova les tècniques en l'àmbit social, polític i administratiu, humana, per dir-ho en una paraula. En les àrees regionals, quan les qüestions són plantejades, solen intervenir-hi sociòlegs, economistes i, si s'escau, enginyers i urbanistes, però no hi figura cap geògraf tot i ésser la seva una ciència de síntesi.

De fet no se'ls crida però tampoc no es fan sentir, quan, per ser també un coneixement d'aspiració humanística, podrien aportar interpretacions i solucions endegades vers el benestar social.

L'absència de contingut geogràfic en les tècniques ambientals, ja ha produït, dins el nostre vocabulari en aquests inicis de renovació nacional, la generalització del concepte «ordenació del territori», com si l'estructura física del país pogués ésser remoguda, canviada per l'home.

En tenir-ne consciència, l'ús del concepte es pot evitar; allò que no es pot salvar són els errors que en obrar per manca de visió geogràfica es puguin cometre. Per exemple: a Barcelona hom

volgué establir unes noves rondes que permetessin la travessia fàcil i ràpida de la ciutat pel tràfic en augment. Doncs bé, s'obrí la primera des de l'àrea del Port Franc; ha dividit Sant Gervasi, ha abonyegat la plaça de Lesseps i s'ha encallat cap al Guinardó. No s'havia parat esment en el solc tectònic que separava els serrats de la Rovira de la serralada del Tibidabo, que una carretera seguia, i s'ha deixat que n'urbanitzessin les vores bo i estrenyent-la.

Això en el camp urbanístic. En el camp demarcacional s'han fet estudis divisionistes sense parar esment ni en la fisiografia del Principat ni en el substrat humà que porta, com la veu de les relacions socials ho manifesten. Es planeja bo i fent càlculs a base de distàncies entre els llocs, nombre d'habitants locals i xifres d'afers, com si una nació multiseular fos una taula rasa o hagués estat colonitzada. Ja els tècnics pensen a suprimir municipis i reduir a una dotzena els nuclis administratius de l'interior. Manca en aquest cas l'enfocament de la realitat geogràfica, que ha d'ésser la part essencial sempre en aquesta mena d'estudis.

En aquest període d'autogovern, que a Catalunya s'iniciarà, la joventut dedicada als estudis geogràfics no sols ha de pensar en la docència, sinó també en el treball de camp i en la investigació de caire teòric, camí d'un coneixement per a una actuació pràctica.

Avui, amb la democratització de la vida pública, amb els comitès de barris, amb les associacions assessores de barriada, amb els centres d'estudiosos comarcals, el geògraf podrà posar els seus coneixements al servei del poble amb bones bases científiques per a la interpretació de la realitat física i humana a fi d'arribar a solucions definides i eficients. I com és lògic, el geògraf pel seu treball de síntesi, haurà de sumar-se sovint a les activitats ecològiques, socials, econòmiques i urbanístiques.

Jovent donat als estudis geogràfics, captingueu-vos-en degudament per a fer-vos-en valdre en les vostres actuacions futures en el redreç nacional vers una Catalunya justa, esforçada i fraterna.

PRESENTACIÓ

DE

JOSEP FERRATER I MORA

PER

VICTÒRIA CAMPS

Fou sincerament amb goig que vaig acceptar la proposta, quan el Rector de la Universitat Autònoma de Barcelona i els meus col·leges del Departament de Filosofia varen demanar-me (d'altra banda, sorprenentment, àdhuc inexplicablement) que fes, aquí i ara, la salutació a en Josep Ferrater i Mora; si és un honor per a la Universitat de rebre'l com a doctor *honoris causa*, és encara més per a mi un honor d'ésser qui hagi de dir quatre paraules sobre la seva obra i el seu tarannà.

No fa massa anys que vaig conèixer personalment Ferrater i Mora: era l'any 1967, en el seu despatx de Bryn Mawr College; tinc tanmateix la impressió d'haver-lo tractat des que vaig començar d'interessar-me per la filosofia. En la meua època d'estudianta tots apreníem els primers conceptes i operacions de la lògica formal en un llibre seu; i érem tots, encara més, els incondicionals del seu *Diccionario de filosofía* (devia anar aleshores per la quarta edició) cada vegada que topàvem amb un concepte difícil, que sentíem anomenar un autor ignorat per nosaltres o, senzillament, que volíem trobar una formulació més lúcida d'un problema que crèiem ja dominat. La llunyania física no ha estat, doncs, obstacle al fet que la presència i fins i tot l'art pedagògic de Ferrater i Mora s'hagin deixat veure en les universitats i altres racons no menys extravagants en què signifiquen encara alguna cosa la filosofia o la cultura general.

No és molt difícil de dibuixar els trets del geni, de la figura d'en Josep Ferrater i Mora: ell mateix en féu la presentació ja en un dels seus primers escrits, bé que el pudor i l'elegància l'impeidien d'atribuir-se a ell mateix uns tals trets. Em refereixo a l'assaig que l'any 1943 fóra premiat en els Jocs Florals patrocinats per un centre xileno-català de cultura i el jurat dels quals presidí Margarida Xirgu (si se'm permet el parèntesi, mai no hauria pensat que la concixeria, no lluny de Bryn Mawr, pocs dies després de trobar-hi Ferrater i Mora). L'assaig en qüestió s'intitula *Les formes de la vida catalana* i hom hi presenta les quatre virtuts fonamentals d'un català: la continuïtat, el «seny», la mesura i la ironia. Doncs bé: com a home i filòsof, Ferrater i Mora és un òptim representant de l'arquetipus per ell proposat a partir d'aquests quatre trets característics ideals de la forma de vida catalana. I és que, en efecte, un tals trets s'adiuen perfectament amb allò que el propi Ferrater i Mora considera com el seu més característic mètode o punt de vista filosòfic: l'integracionisme.

La paraula, «integracionisme», pot comportar connotacions poc atractives i, així, donar peu a interpretacions injustes. Tanmateix, l'integracionisme d'en Josep Ferrater i Mora res no té a veure, per exemple, ni amb un integracionisme religiós ni amb cap orientació similar de tipus polític: integrar quelcom (integrar una cosa i altra) és precisament el contrari de pretendre's íntegre. L'integracionisme resta, en canvi, molt prop d'una integritat intel·lectual, car, com a mode de pensament, defuig els extrems i els conceptes absoluts i tracta d'entendre la realitat com un continu que integra els pols més distants; i voler integrar el tot de la realitat és sens dubte l'única manera d'ésser intel·lectualment íntegre. No vol, doncs, l'integracionisme de què parlem esborrar les diferències del real, sinó que, més aviat, vol reconèixe-les i àdhuc subratllar-les tot integrant-les en la dita realitat; i és que la veritat mai no es troba només en un extrem, sinó

solament en la integració i conciliació de diversos elements. Amb el seu mètode, Ferrater i Mora cerca d'evitar el perill de tota filosofia: inventar-se la realitat. I així la seva filosofia és una filosofia «mesurada» i «assenyada», i com puntal arrelat en la realitat concreta: perquè «l'home mesurat és aquell que admet el «sí» i el «no» de totes les coses», o això vol dir no excloure difinitivament res i no negar res, tot i que pugui ésser contrari o simplement diferent de qualsevol cosa d'entrada més evident. El seny i la mesura fan veure les coses amb serenitat, amb una certa distància, la qual cosa no vol dir que hi sigui exclosa l'admiració, però sí que exclou l'entusiasme apassionat, tan oposat a una visió clara de la realitat.

Durant els seus primers anys de dedicació intel·lectual, Ferrater i Mora oscil·là entre lliurar-se al pensament matemàtic —l'exactitud i el rigor del qual tant l'atreien— o perdre's en les més espinoses i torturants preocupacions de la filosofia: havia de decidir entre la seguretat dels axiomes i una visió dels problemes inundada pel dubte. I la decisió per aquesta segona alternativa no es féu esperar: perquè —como ell mateix confessa— «hi ha moments en què cal ésser infidel envers un mateix per tal de no ésser-ho envers la pròpia època i el món» (*Cuestiones españolas*).

Víctima de la guerra civil, Ferrater i Mora veu perillar la seva carrera intel·lectual tot just quan aquesta començava a donar fruits importants. Instal·lat a Cuba, el 1941 hi publica el primer volum del *Diccionario de filosofía*. Passa després a la universitat de Santiago de Xile com a professor de filosofia. D'aleshores ençà mai no perd tanmateix la vinculació ni amb la seva època ni tampoc amb el seu país, i així durant els anys quaranta i cinquanta pensa i repensa, escriu i torna a escriure sobre l'específica diversitat i la irremeiable unitat d'aquests tres mons: Catalunya, Espanya i Europa. I fins i tot en aquests escrits es

perfila el mètode que més tard cobrarà consistència filosòfica. Tornem a subratllar, a aquest propòsit, que en el cas de què ara tractem el dit mètode es manifesta com un intent de descriure amb claredat i rigor totes les diferències i interrelacions pròpies dels tres mons en qüestió; així, en l'anàlisi, un i altre cop, de l'específica realitat de Catalunya i les seves diverses relacions («Catalunya i el passat», «Catalunya i Espanya», «Catalunya i el futur», «Catalanització de Catalunya») és evitada l'exaltació desmesurada: «com en tantes altres coses, la mesura es ací necessària — diu l'autor; i segueix —: «la meua anàlisi de l'existència catalana pretén somoure-la en els instants que sembla oblidar la seva pròpia essència i abocar-se a tot el contrari del que podria justificar-la: en els instants que, trencada pel dolor la seva continuïtat, perd el seny i la mesura i manca d'ironia» (*Les formes de la vida catalana*). No serà impertinent de matisar aquí que, més que no donar una descripció de les formes de vida catalana, el que en Josep Ferrater i Mora hi fa és d'arriscar uns consells, una moral, i això amb la cautela d'aquell qui, de lluny estant, s'esforça a comprendre i explicar una realitat que mai no ha deixat de pertànyer-li, essent, doncs, la seva una situació adequada per a analitzar sense exaltació, àdhuc amb una certa fredor, uns fets que, d'altra banda, viu intensament. Fidel a les seves actituds característiques, Ferrater i Mora adverteix dels perills de la supèrbia que arriba a menysprear la realitat aliena, així com de l'actitud ressentida que solament cerca la venjança i anorrea tota energia creadora. La manera de viure catalana ha de caracteritzar-se, segons ell, per «la continuïtat», la qual no vol dir l'anquilosi en el passat ni la manca de transformació amb vista al futur: «aspirar a la continuïtat de la vida», explica ell mateix, «significa que la vida tingui sentit, és a dir, que cada un dels seus actes pugui ésser comprès en funció de la totalitat de la vida».

Aquesta continuïtat del català és palesa en l'amor d'aquest al

treball, a l'obra acabada i ben feta, una qualitat que no sé com pot ésser regatejada a l'autor del *Diccionario de filosofia*: sols un conscienciós i pacient treball d'informació i síntesi, de recopilació i sistematització ha fet possible que siguin ja sis les edicions que n'han estat fetes i que la relativament reduïda amplària que el volum de l'obra tenia el 1941 s'hagi convertit en la molt considerable dels actuals quatre volums, que totalitzen les tres mil cinc centes pàgines. És veritat que Ferrater i Mora no accepta d'ésser identificat exclusivament com a autor d'aquest gran diccionari filosòfic; no obstant això, crec que l'obra és una de les contribucions fonamentals a la nostra filosofia i a la nostra cultura, i no cal dir que compleix la intenció que l'autor expressa en el «pròleg» a la seva darrera refosa: escriure una obra de consulta sense parió en llengua castellana o estrangera, precisament pel seu caràcter ecumènic. D'altra banda, el diccionari és sens dubte testimoniatge eloqüent per ell mateix de l'antidoctrinarisme de l'autor.

De les quatre esmentades virtuts catalanes és, tanmateix, la de la ironia aquella que més em plau de trobar i de subratllar en un filòsof com és ara en Josep Ferrater i Mora. L'actitud irònica deriva, segons diu ell mateix tot citant Eugeni d'Ors, d'«un creure sols a mitges» en les coses; no rau, però, a esquivar l'existència, sinó a afrontar-la tot fent-ho tanmateix de costat per tal de no ésser arrossegat per la tragèdia que amaga. Sí, per a Ferrater i Mora és la ironia una arma contra les èpoques de crisi, una de les quals èpoques hagué de sofrir ell injustament. Suposa una visió un xic escèptica i desconfiada, nascuda de la crítica i la desesperança i que, sobretot, procura d'evitar aquella temptació a què hom és particularment procliu en esbrinar la tragèdia o el fracàs: la temptació del fanatisme. De la fita de la ironia diu en Josep Ferrater i Mora que és «la transformació de les coses i els homes, però una transformació sense violència». I qui així parla

s'ha mostrat sempre enemic de les desavinences i discòrdies, àdhuc les intel·lectuals, perquè cal procurar sempre — ha dit — «no produir més irritacions que les necessàries».

És aquest tarannà irònic el que fa d'en Josep Ferrater i Mora el més consumat crític d'ell mateix. La majoria dels seus llibres té més d'una edició i pràcticament totes les seves aportacions escrites han aparegut en diverses recopilacions, però no és gens estrany que en el corresponent pròleg de l'autor no s'insisteixi en el pudor respecte a una producció injustificadament prolífica. Fins i tot pensa Ferrater i Mora que «la contenció literària» — títol d'un dels seus assaigs — és una qüestió d'higiene, perquè «el que és fa és d'escriure poc quan hom pot dir moltes coses», una observació, aquesta, que el distingeix encara més atès el seu llarg sojorn Estats Units, on la quantitat de publicacions és avaluada més que no la qualitat: *publish or perish*... Hom ha pogut dir que el treball del diccionari filosòfic féu, en obligar-lo a llegir una immensa quantitat de bibliografia en què amb prou feines si trobava dades de veritable interès, que arrelés en el seu esperit l'horror envers «l'escriptura ociosa»... Però Ferrater i Mora se sent responsable, críticament responsable, no sols del contingut de la seva obra, sinó també de la seva forma. Així afirma que l'escriptor d'idees, d'una banda, ha de conrear la simplicitat i, d'altra banda, ha d'escriure amb gràcia. I solament qui posseeixi aquests dos atributs pot fer una tal afirmació amb la seguretat i la convicció amb què ell la fa.

Des de l'any 1949, i després de passar per la universitat de Colúmbia, ha estat Ferrater i Mora professor de filosofia en el Bryn Mawr College, de Pennsilvània. Aquí escriví l'obra, feta en col·laboració amb el també professor del mateix centre Hughes Leblanc i publicada l'any 1955, *Lógica matemàtica*; i també a aquesta llarga estada a Bryn Mawr corresponen no sols les dues

darreres edicions del *Diccionario de filosofía*, sinó també la definitiva gestació de la seva pròpia filosofia, la qual —segons ell mateix ha dit— no vol ésser sinó «una concepció integral i raonada de la realitat». *El ser y la muerte*, *El ser y el sentido* i *De la materia a la razón* són potser sengles fites majors d'un pensament sempre insatisfet i que, pel mateix, pren ara la forma de llibre posterior; atesa l'actitud intel·lectual de l'autor, no pot aquest considerar cap frase com a definitiva.

Bé que ja és hora de cloure la present salutació, no és possible deixar de consignar ací com a notable i digne de tota admiració l'interès d'en Josep Ferrater i Mora per la més recent producció de la filosofia espanyola; i tampoc no es lícit de deixar d'esmentar la seva capacitat de treball i dedicació, no ja a la investigació i a l'ensenyament de la filosofia, sinó a altres quefers aparentment allunyats de l'activitat filosòfica: per exemple, fer cinema. Tot això dóna a la seva persona un aire com de frivolitat i de permanent joventut que no destorba, ans més aviat afavoreix la seriositat i l'honradesa intel·lectuals. L'any 1935, a vint-i-tres anys, escrivia Ferrater i Mora el seu primer llibre, *Cóctel de verdad*, i, entre altres coses, hi feia el seu autoretrat físic i intel·lectual: «cap mitjà, més aviat petit; front ample, més aviat d'home de ciència; ulls negres, foscos (és un dels meus petits orgulls: Spinoza tenia els ulls negres, foscos; vegeu, si no, la descripció que en féu Colerus).» I el personatge així autoretratat es mostrava satisfet i àdhuc admirat de la seva memòria, mentre que pel que feia a la seva intel·ligència hi escrivia: «menys admiració..., més dubte i problematisme. Àmplies zones fosques, on tota penetració és impossible. Però, més que res, agraïment perpetu pel favor que la meua intel·ligència em fa en permetre'm d'entrar en el recinte dolorós de la matemàtica... He de fer-te, però, reprotxes, perquè a la visió teòrica dels problemes no has cercat d'unir la capacitat de llur resolució definitiva; per això, intel·ligència meua, per això —i malgrat la meua indubtable preferència per la

glòria que reben del món els matemàtics i els físics— m'obligues de penetrar en el regne, tot ell visió insoluble de problemes, en el qual passen llur vida els filòsofs.» El dibuix no podia ésser més revelador: el jove Ferrater i Mora —l'encara més jove Ferrater i Mora— es contempla successivament satisfet i insatisfet, amb humor i amb ironia, amb la frivolitat d'aquell qui no vol prendre-s'ho del tot seriosament. La seva filosofia, com tota filosofia, brolla del temor i la consciència d'una crisi. En Josep Ferrater i Mora no dramatitza, tanmateix; analitza més aviat la tragèdia amb calma i serenor, amb aquell tarannà que un savi grec definí amb paraules que, a ell, li plau de repetir i fer seves: «No queixar-se ni exultar, no plorar ni riure, sinó comprendre.»

Benvolgut mestre: mercès perquè ens ajudeu, amb el vostre exemple sempre i amb la vostra presència avui; mercès perquè ens ajudeu a anar fent una universitat *honoris causa*.

REFLEXIONS SOBRE
«LA FILOSOFIA A CATALUNYA»

PER

JOSEP FERRATER I MORA

Per començar, tinc un problema. No sé si és un problema filosòfic, però en té ben bé l'aire, perquè sembla insoluble.

Per una banda, no puc dir que mereixo l'honor que se m'atorga, perquè dir tal cosa seria mancar a les normes més elementals de la modèstia. Per altra banda, no puc dir que no me'l mereixo, perquè dir-ho posaria en dubte el bon judici del Departament de Filosofia de la Universitat Autònoma de Barcelona, i de la Universitat Autònoma sencera. Potser es pot trobar una mitja solució: endossar una hipòtesi (naturalment, falsejable) segons la qual hi ha una possibilitat que mereixo aquest honor, possibilitat que la Universitat Autònoma de Barcelona ha fet real per mitjà d'una dosi abundant de generositat.

En tot cas, em plau de correspondre a aquesta generositat amb una dosi no menys abundosa d'agraïment. No afegeixo «sincer», perquè un agraïment insincer no seria, pròpiament, un agraïment, sinó més aviat una mostra poc recomanable d'hipocresia.

En què es podria fonamentar la hipòtesi de la possibilitat que mereixo l'honor de ser un dels distingits doctors *honoris causa* de la Universitat Autònoma de Barcelona?

Crec que en dues coses força enllaçades. La primera és un esforç de quaranta anys i escaig per fer un tipus de filosofia sense retòrica i fidel a la realitat. La segona és l'aportació d'unes quantes pedres a un edifici potser no massa imponent, però molt respectable, que s'anomena «la filosofia a Catalunya».

Dic «la filosofia a Catalunya» i no «la filosofia catalana», perquè les meves preferències filosòfiques es decanten en favor de la idea que la filosofia —el mateix que la ciència— no és nacionalment adjectivable. Dir «una filosofia catalana» és només una mica menys absurd que dir «una química catalana» o «una matemàtica catalana». Crec que els catalans, en la mesura que fan filosofia han de fer-la com la fa (o hauria de fer) tothom a tot arreu: sense preocupar-se massa de si expressa o no l'esperit nacional. Si l'esperit nacional és una entitat problemàtica, la filosofia de l'esperit nacional és una cosa considerablement boirosa. Si de vegades no ho sembla, és perquè es confon la filosofia amb una vaga ideologia. Des del moment que ens posem a fer filosofia seriosament, ens adonem que els adjectius fan nosa llevat dels adjectius que poden aclarir-nos l'estructura conceptual de la filosofia feta. La impertinència dels adjectius extra filosòfics es revela tan bon punt s'especifica la classe de problemes filosòfics que es plantegen. Suposem que els problemes són de caràcter epistemològic. Parlarem d'una teoria del coneixement catalana? I en què podria consistir una filosofia catalana de la lingüística, o de la física? Alguns autors pensen que una proposició universalment quantificada no implica l'existència del que és designat per la variable. Altres consideren que d'una proposició universalment quantificada es pot inferir una proposició particularment quantificada, de manera que aleshores la variable lligada d'aquesta darrera proposició serà referencial. Hi ha una teoria de la quantificació catalana? O una teoria catalana de la referència de variables lligades? Hom dirà que els adjectius extra fi-

losòfics són sobrers quan ens plantegem problemes més o menys abstractes del tipus suara esmentat, però que són molt més apropiats quan ens plantegem qüestions que semblen menys abstractes —qüestions, per exemple, sobre l'ésser humà, la societat humana, la història humana—. Però crec que àdhuc en aquests darrers casos la filosofia que es fa no es específicament catalana, o anglesa, o finlandesa. No hi ha un problema «realitat física — realitat mental» típicament català. No hi ha un concepte de justícia o d'igualtat catalanes. La societat catalana, el mateix que la història catalana, i la llengua catalana, poden ser dades empíriques importants en una ètica o en una filosofia social i política; dubto molt que això ens porti a afirmar l'existència, o la possibilitat d'existència, d'una ètica o una filosofia social i política catalanes.

Una vegada ens hem desampallegat en filosofia, o en ciència, d'adjectius espuris, podrem reconèixer que en una comunitat humana, i específicament en una comunitat nacional, es forgen maneres de viure, de fer i de pensar que donen origen a certes preferències. En la cultura filosòfica i científica les preferències s'expressen de diverses maneres: de vegades és el conreu, particularment intens, de certes disciplines; de vegades és una propensió a adoptar determinats procediments o mètodes; de vegades és la forma —dogmàtica, escèptica, mesurada, o com sigui— més sovintejada de formular judicis. He manifestat abans poc entusiasme respecte a l'existència d'un «esperit nacional», potser degut a la meva poca simpatia pels esperits de qualsevol mena. Per tant, les maneres de viure, de fer i de pensar a las quals al·ludeixo no són, tal com les entenc, manifestacions de cap hipotètic esperit col·lectiu; són simplement maneres de viure, de fer i de pensar que semblen ajustar-se millor que d'altres a les condicions històriques —socials, polítiques i econòmiques— en les quals es desenvolupa una comunitat. Es

evident que tan aviat com estan més o menys establiment constituïdes en forma d'una tradició, aquestes maneres de viure, de fer i de pensar influeixen al seu torn sobre les condicions històriques. Però tot això és justament el contrari d'un esperit nacional o col·lectiu que plana autocràticament sobre els individus de la comunitat. Després de rebutjar aplicar adjectius espuris a una cultura seria poc adient de tornar-los a introduir subrepticament.

Pierre Duhem havia parlat d'una «física anglesa» i d'una «física francesa» — la primera es refiava molt dels models mecànics i la segona s'orientava més aviat en l'estructura d'equacions matemàtiques —. Segurament que Duhem exagerava força, perquè ni en l'època de la qual parlava els anglesos, a despit de la cèlebre frase de Lord Kelvin, confiaven exclusivament en models mecànics, ni els francesos es refiaven ull-tancats en cadenes d'equacions matemàtiques. De fet, ni el propi Pierre Duhem pretenia que els mots «física anglesa» i «física francesa» podien tenir un significat molt diferent de «física feta per anglesos» i «física feta per francesos». Es tractava, al capdevall, de la mateixa ciència i dels mateixos problemes. Però si prenem el suggeriment de Duhem *cum grano salis* — un gra de sal molt menut, que es limita a donar una mica de regust a les substàncies alimentícies sense alterar la seva composició —, podem assentir a la idea que certes comunitats amb tradicions culturals pròpies suficientment desenvolupades semblen preferir certs mètodes a d'altres. En el cas de la filosofia, molt menys unificada, i probablement unificable, la ciència, la peculiaritat en els mètodes i en els procediments és força accentuada. És, a més a més, reveladora, perquè els mètodes i procediments emprats estan més directament lligats a les direccions que s'emprenen en el curs de la investigació. En aquest sentit podria parlar-se d'una «filosofia catalana», per bé que afegint immediatament que aquesta expressió és

només una abreviatura còmoda per a designar les maneres de fer filosofia que han prosperat generalment a Catalunya i en els països de llengua catalana.

Les maneres de fer filosofia es poden manifestar o per mitjà de tendències o per mitjà d'actituds. «Tendències» i «actituds» són mots bastant vagues, però és preferible la vaguetat a la precisió quan la cosa mateixa no és massa clara. La cosa, però, esdevé una mica més clara quan proporcionem una llista: el realisme epistemològic és una tendència; la fidelitat a la realitat és una actitud. Considerem ara tendències i actituds en la filosofia a Catalunya i en els països de llengua catalana i presentem-les sota la forma general de «trets». No es tracta, ben entès, de trets comuns a tots els pensadors, sinó més aviat de característiques variades aplegades en el que Wittgenstein anomenava «un aire de família». Això vol dir que no tots i cada un dels pensadors en una determinada comunitat cultural posseeixen tots i cada un dels trets, però vol dir que hi ha trets que ens permeten passar de l'un a l'altre sense trobar-nos, per dir-ho així, «fora de casa». Es evident que no hi ha trets comuns o, en tot cas, no hi ha una tendència filosòfica comuna a Ramon Llull, a Balmaes, a Llorens i Barba, a Ramon Turró, a Joaquim Xirau — per esmentar alguns dels noms més distingits en la nostra tradició filosòfica —. Una ullada ràpida a les obres d'aquests pensadors mostra que són molt diferents entre si, i no solament per raó d'èpoques, sinó també de temperaments. La semblança familiar, no obstant, sembla innegable.

Així, no trobem en Balmaes o en Llorens i Barba el misticisme apassionat de Ramon Llull, però hi trobem una confiança semblant en el poder ordenador de la raó humana. No trobem en Ramon Llull l'eclecticisme moderat de Balmaes i de Llorens i Barba, però hi trobem una forta inclinació a posar en ordre els

actes mentals i les facultats. L'espíritualisme de Balmes, i de Llorens i Barba no s'assembla en res al naturalisme de Ramon Turró, però hi ha en tots tres una notòria confiança en les possibilitats cognoscitives de l'experiència.

Joaquim Xirau hauria trobat poc adient el positivisme de Turró, però tots dos haurien estat d'acord que cal evitar les fantasies especulatives a les que es va afeccionar l'idealisme subjectivista.

Potser més significatiu que l'agrupament, en l'ordre «familiar» suggerit, de tendències és l'agrupament, en el mateix ordre, d'actituds. Considerem-les com elements d'una mena de sistema dins el qual es combinen en formes, i proporcions, diverses.

De quins «elements» parlo? En veig quatre que em semblen importants: la fidelitat a la realitat; la propensió contractual, àdhuc «pactista», que no rebutja el compromís a menys que aquest impliqui cedir un valor considerat essencial; el professionalisme; el desig de claredat. Aquesta estructura quàdruple pot fer recordar les «formes», també quatre, «de la vida catalana» de què vaig parlar anys endarrera. I, en efecte, hi ha analogies entre alguns dels elements esmentats i les «formes» de referència. Malauradament, no puc estendre'm ara sobre una qüestió que necessitaria llargues assentades. Em limitaré a dir uns mots sobre dos dels elements introduïts més o menys subreptíciament: la fidelitat a la realitat i el desig de claredat.

La fidelitat a la realitat pot expressar-se d'una manera molt planera: ser fidel a la realitat vol dir, per començar, tocar de peus a terra. Vol dir caminar amb peus de plom. A tal efecte cal ser, ho reconec, una mica desconfiat i fins i tot una mica murri. No un escèptic — que seria un dogmàtic de cap per avall —, però sí el contrari d'un eixelebrat. D'eixelebrats n'hi ha, per cert, de

moltes menes: uns creuen en els arcàngels i d'altres en els signes del zodíac; uns pretenen solucionar tots els problemes per mitjà d'una ideologia utòpica i d'altres diuen que tot s'arrenjarà si disposem d'un nombre suficient de màquines computadores. Alguns dels eixelebrats s'embarquen en especulacions; d'altres, en programacions que acaben per ser independents de les dades. En canvi, la gent que toca de peus a terra té la presumpció —perquè, si veritablement toca de peus a terra, no pot tenir la convicció absoluta— que la veritat no es troba en cap llibre sagrat ni tampoc en cap ciència hipotèticament acabada i totalment formalitzada. Té la presumpció que no hi ha la Veritat (en majúscula); a més estirar, veritats sempre a punt de posar-se a prova. Valgui un petit exemple. Dir que el pensament humà és un misteri absolut és ignorar que aquest pensament és funció de sistemes neurals, els quals poden ser investigats a fons. Però dir que el pensament humà és enterament calculable en el sentit de ser un sistema complet és ignorar que funciona dins de contextos, els quals són canviabls i no completament previsibles. Tocar de peus a terra vol dir, en aquest sentit, reconèixer la realitat natural del pensament i la possibilitat que té el pensament de manejar estructures abstractes.

El desig de claredat pot expressar-se també d'una manera molt planera: ser clar vol dir, per començar, dir les coses pel seu nom. Vol dir evitar marrades, a les quals són tan aficionats els obscurantistes de tota espècie. Seria absurd, evidentment, afirmar que «clar» i «català» són la mateixa cosa. Però és curiós que «clar i català» sigui un adagi clar i català. Es dirà que també és un adagi català «Embolica que fa fort», però això es diu justament per posar de relleu que una manera de fer empassar una cosa poc raonable és embolicar la troca. A les coses raonables no els van bé els embolics. Evidentment, les coses raonables poden ser molt complexes, però la complexitat no és incompatible amb

la claredat; aquesta consisteix a fer el més transparent possible la més complexa estructura que sigui imaginable. Això explica que pugui haver-hi claredat àdhuc en certes formes de barroc —del que en tenim exemples en dos eminents catalans: Eugeni d'Ors i Antoni Gaudí—. Es tracta d'un barroc molt especial, on cada element juga un paper perfectament determinat. Només vistes a cuita corrents les volutes i les giragonses d'aquests dos catalans són circumloquis i rodeigs. Examinades amb més atenció es pot descobrir que cada mot, i cada pedra, és precisament i exacta el que és.

Al començament d'aquest petit discurs d'agraïment he dit que si la Universitat Autònoma de Barcelona m'ha atorgat un doctorat *honoris causa* ha estat segurament perquè s'ha agafat a una possibilitat: la de recompensar amb escreix un esforç de molts anys per fer una filosofia lligada a la realitat i sense retòrica. Penso que la Universitat Autònoma de Barcelona ha volgut honorar una persona que ha escrit en diverses llengües, que ha viscut en diverses contrades, que s'ha ocupat de temes i problemes molt diversos, que ha travessat molt diverses zones d'influència, però que, enmig de tots els avatars i entrebancs, ha estat fidel a maneres de pensar prou catalanes des del començament de la seva vocació filosòfica fins a l'hora present. Jo m'atreviria a dir fins i tot que ha estat fidel a aquestes maneres de pensar d'una manera creixent. La persona que avui honoreu ha fet exactament el contrari d'envolar-se de la terra cap al cel; més aviat ha descendit del cel cap a la terra. Si voleu una imatge més exacta, ha tractat de posar cel i terra dins d'un sol món, el món immens de la Natura. Dins d'aquest món caben moltes coses. Algunes d'aquestes coses semblen fantàstiques. Però la seva descripció i explicació no va a càrrec dels visionaris, sinó dels observadors. No va a càrrec dels somniadors, sinó dels raonadors. Els observadors i els raonadors no són necessàriament gent poc imaginativa. Ben al

contrari: per a observar i raonar és indispensable la imaginació. Però és una imaginació que no cerca miratges, fantasmagories, al·lucinacions, espectres, entelèquies, simulacres; cerca resultats, sense deixar-se esfereir per la possibilitat que algunes de les realitats cercades siguin molt complexes. L'única cosa que els observadors i els raonadors, per més imaginatius i atrevits que siguin, no toleren són els deliris i les quimeres. Els filòsofs que observen i raonen mentre toquen de peus a terra poden descobrir les limitacions de l'observació i de la raó. Però les descobren sense sortir de mare, de la mateixa manera que alguns dels grans lògics i matemàtics contemporanis han descobert les limitacions de certs formalismes: amb l'ajut de mètodes formals i no de fantasies gnòstiques.

La persona que avui honoreu ha fet també exactament el contrari de deixar-se emportar per la retòrica — en el sentit pejoratiu, és clar, d'aquest mot altrament respectable —. De fet, s'ha anat despullant de retòrica, cosa que vol dir anar-se despullant de tot el que s'oposa a la claredat i a la transparència — si volem, s'ha anat despullant de mala retòrica —. La mala retòrica té moltes cares. De vegades és com una bombolla: rica en colors potser, però buida. De vegades és com una argamassa: sembla cosa sòlida, però és simplement atapeïda. En tot cas, la mala retòrica és el vehicle més adient per a transportar la mala filosofia. Quan analitzem un pensament filosòfic i el trobem o buit, o espès, o ambdues coses alhora, podem sospitar que hi ha més mots que idees. No hi ha raó perquè les idees filosòfiques, àdhuc les més profundes, no puguin expressar-se amb la màxima transparència. No estic segur d'haver assolit l'ideal que consisteix a agermanar la dificultat amb la claredat, però estic segur que he fet, i seguiré fent, tot el possible per ser-hi fidel. D'aquesta manera seré fidel també a una tradició de la que la Universitat Autònoma de Barcelona s'ha fet dipositària.

EXCLÒS DEL PRÉSTEC

 ^{UAB}
Universitat Autònoma de Barcelona

Servei de Biblioteques

Reg. 105736

Sig. 378.25

Rel. 12500

